

O'QUVCHILARNING KREATIV SALOHIYATINI RIVOJLANTIRISHNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK XUSUSIYATLARI

Latipova Gavharoy Shavkatovna

Bosh ilmiy metodik markaz birinchi bosqich tayanch
doktoranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7882790>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 25-april 2023 yil
Ma'qullandi: 28-april 2023 yil
Nashr qilindi: 30-april 2023 yil

KEY WORDS

kreativlik, tasavvur ko'nikmasi, aqliy mehnat, intuitsiya, dunyoqarash, "men" konsepsiyasi, ijodiy hamkorlik, innovatorlik qobiliyati, xalqaro metodlar, PISA, PIRLS dasturlari

ABSTRACT

Maqolada o'quvchilarda kreativ salohiyatni shakllantirishda e'tibor qaratiladigan jihatlarni o'rganilgan. Bundan tashqari, pedagogik-psixologik omillarni hisobga olgan holda o'quvchiga yondashuv usullari haqida ma'lumotlar keltirib o'tilgan.

Kreativlik- bu shaxsning individual xarakteri hisoblanib, madaniy aloqalarda shaxsiy yondashuv, shaxsiy fikrni qo'llash va rivojlantirishdir. Kreativlik psixologik nuqtayi nazarda tahlil qilinganda bugungi kundagi muhim pedagogik muammodir. Kreativlikni lug'aviy ma'nosidan kelib chiqadigan bo'lsak, o'qituvchilarni shaxsiy innovatorlikka undovchi pedagogik kategoriya hisoblanadi. Kreativlik o'qituvchilarni shaxsiy sifatlarini integratsiyasi hisoblanadi. Chunki o'quvchi xarakteri tabiatdan qiziquvchan bo'ladi. Bunda turli xil muammoni o'quvchining o'zi mustaqil holatda bajarish jarayonida uchragan muammolarni yengishda o'qituvchining kreativ salohiyatiga tayanadi, u bilan birgalikda ijodiy qobiliyatlarini rivojlantiradi. Kreativlik tushinchasi murakkab va uning bir qancha ma'nolari mavjud. Kreativlik o'quvchilarda o'z-o'zidan paydo bo'ladigan sifat emas albatta. Kreativlik o'quvchining yangiliklarga intilishi, yangiliklarni o'zlashtirishi va o'zining kundalik faoliyatida qo'llay olish jarayonlarida duch keladigan qiyinchiliklarni yenga olish demakdir. Aslida ham ta'limning vazifasi o'quvchilarni kelajakda muvaffaqiyatga erishishlari uchun zaruriy kompetensiyalar bilan ta'minlashdan iborat. Bular sababli ular globallashtirish jarayonida tez o'zgarib borayotgan, savodxonlik va raqamlash ilgari surilgan hozirgi zamon talablariga ega moslashuvchan ishchilarni dunyoga moslashishiga yordam beradi. Kreativ fikrlashni o'quvchi yoshlar egallashi natijasida ularning dolzarb muammolarni yechish uchun yangi texnologiyalardan foydalanib, hali yaratilmagan sektorlarda ishlash, shu qatorda mashina bajara olmaydigan ishlarni bajarish va global muammolarni yechish qobiliyatlari rivojlanadi. Maktablarda ham o'quvchilarni kreativ fikrlashga bo'lgan ehtiyoji maktab bozori talabidan kelib chiqqan holda ortmoqda. Maktablarning jamiyat hayotidagi ahamiyati shundan iboratki:

o'quvchilarni jamiyatning bir qismi ekanligini his qilgan holda, jamiyat ravnaqi uchun o'z hissalarini qo'shish va uning oldidagi burchlarini bajarish kabi tuyg'ularni ularda oshirishdir. Xalqaro tadqiqotlar esa o'quvchilarda kreativ fikrlashini oshirish orqali ularning, tajribalar, hodisalar va shu qatorda vaziyatlarni yangicha uslubda yondashishini ta'minlaydi, bilim olishiga yordam beradi. O'quvchining fikrlashi, qiziquvchanligini tezlashtirish va rag'batni oshirish uchun uning ijodkorlik imkoniyatlari shuningdek yangicha qirralarini ochib beradigan yangi uslubdagi texnologiya va o'rganish shakllari shakllantirilishi kerak¹. Bu kabi rivojlanish uslublari ta'lim olishi sust o'quvchilarni o'z fikrini ifodalash hamda qiziqishlarini ortishiga yordam beradi. Kreativ fikrlash ham boshqa qobiliyatlardak maqsadli va amaliy mumkin. Ba'zi o'qituvchilar nazarida o'quvchini kreativ fikrlashini oshirish o'quv dasturidan tashqari boshqa faoliyat turiga jalb qilishdek ko'rinadi. Aslini olganda esa, o'quvchilar mavjud hamma fanlar kesimida kreativ fikrlay olish qobiliyatlari hisobga olinadi. Kreativ fikrlashning afvzal tomonlaridan yana biri o'quvchiga yodlatish usuli bilan emas, izlanish va kashfiyotchilik qobiliyatlarini qo'llab-quvvatlash orqali asosiy bilimni egallashga erishiladi. Bundan tashqari, o'quvchi bugungi kunda o'z faoliyati doirasida innovatsion yangiliklardan ijodkorona foydalana olishi bilan bog'liq jarayon hisoblanadi. O'quvchining kreativlik salohiyatining shakllanishi uning "ehtiyotlar yo'nalishi" hamda "men konsepsiyasidan" kelib chiqadi. Ta'lim olish jarayonida kreativlikni rivojlantirishning asosiy pragmatik tavsifi sifatida dialog xizmat qiladi. Keng tarqalgan usullardan biri sifatida psixologlar tomonidan shaxsni kreativligini aniqlash uchun insho olish ommalashgan. Insho jarayonida o'quvchi o'zining shaxsiy fikrini erkin ifodalay oladi, vaziyatga nisbatan shaxsiy yondashuvini bildiradi, fikrini ochiq bayon qiladi. Tavsiya etilgan usul orqali kreativlikni namoyon qilish va aniqlash osonlashadi. Bundan tashqari, kreativlik xususiyatiga O'zbekiston Respublikasining ta'lim sohasidagi strategik yo'nalishida ham alohida e'tibor qaratilgan. Yosh avlodni bilimli, har tomonlama rivojlangan komil inson shaxs sifatida shakllantirishda o'qituvchilarning ijodkorlik qobiliyati o'quvchining kreativlik salohiyatini rivojlantiruvchi asosiy aspekt sifatida qaralgan hamda kreativlik salohiyati ijod bilan bog'liq holda o'rganiladigan jarayon ekanligi aytib o'tilgan. Ijodkorlikning psixologik jihatlari haqida fikr bildirilib, bilim asosan fikr yuritish va tasavvur qilish bilan bog'liq holda tahlil etiladi. Ijodkorlikning psixologik-pedagogik asoslari esa quydagicha ta'riflanadi:

1. Xohish va istak.
2. Tasavvur qilish.
3. O'z-o'zini kuzatish.

Shu bilan bir qatorda bilimning asosini tashkil qilishda asosiy o'rin egallaydigan fikr yuritish, tasavvur qilish bilan bog'liq jarayonning asosiy elementlari quydagilar orqali tushiniladi hamda tasniflanadi:

1. Aqliy mehnat
2. Intuitsiya
3. Dunyoqarash

Buyuk olim V.A. Slastyonin ijodkorlikning asosiy xislatlarini quydagilarda namoyon bo'lishini aytib o'tgan:

¹Каршиева, Д. К. О'quvchilarda kreativ fikrlashni rivojlantirishda xalqaro tadqiqotlarning o'rni / Д. К. Каршиева, О. Н. Усмонова. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2023. — № 2 (449). — С. 500-505. — URL: <https://moluch.ru/archive/449/98832/> (дата обращения: 27.04.2023).

- shaxsning ijodiy motivatsiyani qo'llanganligi;
- qiziquvchanlik, ijodiy qiziqish, ijodiy yutuqlar, peshqadamlikka va o'z kamolotiga intilish;
- kreativlik bu- xayoliy qarash; baho bera olish qobiliyati va o'z kamolotiga intilish;
- ijodiy faoliyatiga hamkorlik va o'zaro yordam berish qobiliyati.

Kreativ salohiyatga ega o'quvchilar boshqalarga taqlid qilmaydi, atrofdagi jarayonlarga, beriladigan vazifalarga o'zlari tanlagan usulda mustaqil ravishda yondashadilar. Natijada kreativ salohiyat egalari jamiyatda o'zlarining shaxsiy fikrga egaligi, shaxsiy yondashuvlarining o'zgachaligi bilan tezda ko'zga tashlanadi, ularga nisbatan bo'ladigan munosabatlarda yetakchilikni qo'lga kiritishadi. Kreativlikni rivojlantirish uchun boshlang'ich sinflarda ayniqsa o'quvchilarning psixologik holati muhimdir. Chunki o'quvchining ruhiy holati, xarakter xususiyatidan kelib chiqib, yondashuv tanladi hamda uning kelajakdagi ijtimoiy mavqeyi shakllantiriladi. To'g'ri tanlangan yondashuvning natijasi esa, yuqori bosqichga o'tgandan shaxsning keying faoliyatlarida sekinlik bilan namoyon bo'la boshlaydi. Shunday dasturlardan biri bu xalqaro PISA dasturidir. Bu xalqaro tadqiqot faqatgina ijodkoro'quvchilarni ajratmasdan, balki o'quvchilarning fikrlashini orttirish hamda fikrini ifodalashda va bu kabi qobiliyatlarini o'qitish jarayoni maktab faoliyati yoki ta'limning boshqa xususiyatlari bilan qanchalik uzviyligini baholaydi. PISA tadqiqotlarining oldidagi asosiy ishi ta'lim sohasi va pedagogikada katta natijalarga erisha oladigan kreativ fikrlash ko'nikmasiga tegishli xalqaro darajadagi ma'lumotlar berishdan iborat. Shuni takidlash kerakki kreativ fikrlash ko'nikmasi ta'lim olish jarayonida shakllanishi, uning o'rta ta'lim maktab o'quvchilarini o'qitish jarayonida kreativ fikrlashining imkoniyatlari aniq natijalarga olib keladi. Bu jarayonda o'quvchilarning o'zlashtirishidan kelib chiqqan holda, beriladigan topshiriqlar maktabda o'qitiladigan fanlar bilan uzviy bog'langan bo'lishi, amaliy hamda test topshiriqlari sinfda yoki sinfdan tashqari bajariladigan topshiriqlarga yaqin oddiy va sodda bo'lishi kerak. PISA² tadqiqotlarida kreativ fikrlashning turli jihatlar haqida ma'lumot yig'ish biroz qiyin. Ammo bu asosiy vazifalardan biri hisoblanadi. PISA dasturida o'quvchilarni kreativ fikrlashini baholash test va umumiy ma'lumot qismlaridan tashkil topgan. Testlarda mulohaza qilish, baholash uchun zarur topshiriqlar bilan ishlash jarayonida beriladigan ma'lumotlar o'quvchini kreativ fikrlashini rivojlantirish darajasida bo'ladi. To'plangan umumiy ma'lumotlar o'quvchilarning kreativ fikrlashini o'stirishga qaratilgan boshqa kreativ yondashuvlar (ochiqlik, maqsadga yo'naltiriganlik, ishonchlilik) sinf va sinfdan tashqari mashg'ulotlardagi aktiv ishtiroki orqali to'ldiriladi. Ushbu dastur orqali bolalarda har tomonlama rivojlanish ehtimoli yuqori, faqatgina dastur doirasida yosh chegarasi mavjuddir. Bundan tashqari, maktab o'quvchilari uchun PIRLS dasturi orqali matnni o'qib tushinish darajasini rivojlantirib borsa, PISA dasturi o'quvchilarni ta'limiy yutuqlarini baholab natijalarga ko'ra rag'batlantirib boradi. Ushbu dasturlarni deyarli barcha fanlar uchun tatbiq qilsa bo'ladi ayniqsa, ijtimoiy fanlar uchun mantiqiy fikrlash, matnni tushinish, voqeaga tanqidiy-tahliliy yondashuvni shakllantirishda PIRLS³ dasturlarini o'rni katta. Yangicha metodlarning deyarli barchasi o'quvchini o'z ustida ishlash qobiliyatini rivojlantiradi, mantiqiy fikrlashga o'rgatadi, kreativligini oshiradi. Kreativ fikrlash bugungi yoshlar ega

² [https://uz.wikipedia.org/wiki/PISA - Xalqaro o%27quvchilarni baholash dasturi](https://uz.wikipedia.org/wiki/PISA_-_Xalqaro_o%27quvchilarni_baholash_dasturi)

³ <https://uz.wikipedia.org/wiki/PIRLS>

bo'lishi kerak bo'lgan muhim ko'nikma bo'lib, bu ko'nikma ularga doimiy tarzda va shiddat bilan o'zgarayotgan, oddiy savodxonlikdan tashqari yangilanayotgan davrga xos ko'nikmalarga ega kadrlarni talab etayotgan makonga moslashishga ko'maklashadi. Umuman olganda, bugungi o'quvchi kelajakda hozir hatto mavjud bo'lmagan sohalarda ishlashi, yangi muammolarni yangi ko'nikmasini shakllantirish ularga tobora murakkablashayotgan mahalliy va global muammolarni noodatiy yondashuv orqali hal etish imkonini beradi. Maktabda kreativ fikrlashni rivojlantirishning ahamiyati faqatgina mehnat bozori bilan cheklanmaydi. Maktab yoshlar uchun o'z qobiliyat va ko'nikmalarini, shu jumladan ijodiy iste'dodlarini kashf etishda muhim ahamiyatga egadir. Shuningdek, kreativ fikrlash o'quvchilarning ta'lim olishini hodisalar, tajribalar va xatti-harakatlarni yangicha va shaxsan mazmunli usulda talqin etish orqali qo'llab quvvatlaydi. O'quvchining qiziquvchanligi ta'lim jarayonida qo'l keladi, ijodiy fikrlash shu tariqa o'zaro kelishuvchanlik vositasiga aylanadi, hattoki avvaldan belgilangan ta'lim maqsadlari kontekstida ham bu samara beradi. Maktabda o'quvchining motivatsiyasi va qiziqishini oshirish uchun, barcha o'quvchilarning ijodiy salohiyati va shijoatini hisobga oluvchi ta'limning yangi shakllari yo'lga qo'yilishi zarur. Bu ayniqsa ta'lim jarayoniga unchalik qiziqish bildirmayotgan o'quvchilarga yordam berishi mumkin va ular o'z fikrini ayta olishiga, salohiyatini ochishiga xizmat qiladi. Masalan, insonning ruhiy xususiyatlarining rivojlana borishi (aql, idrok, iroda, diqqat va h.k), hayotda o'z o'rnini topa olishi, xalq ravnaqi yo'lida fidokorona xizmat qilishi, e'tiqod masalalarida og'ishmasdan komil inson sifatida shakllanishiga sababchi bo'ladi. Bunday sifatlarni shakllantirishda maktab bosqichida boshlang'ich sinfdan boshlab, ularning ta'lim bilan birgalikda tarbiya masalasi ham alohida e'tibor qaratiladi va shundagina kutilgan natijaga erishiladi. Yangi bilimlarni o'zlashtirish bilan bog'liq vaziyatlarda esa, ularni eslab qolish qobiliyatlarini rivojlantiruvchi va mustahkamlovchi metodlardan foydalaniladi. Yangi ma'lumotlarni eslab qolish, esda saqlash, esga tushirish, eslash usullarini o'rgatish mantiqiy xotirani asosidir. O'quvchilar xotirasiga tayanib mantiqiy mashqlarni bajarsa, ulardagi bilimga bo'lgan qiziqish kuchayadi, dars jarayonida mahsuldorlik ortadi, o'quvchilar ham o'qituvchilar ham darsga mas'uliyat bilan yondashadilar.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Karimov I. Yuksak ma'naviyat yengilmas kuch. Ma'naviyat-2008
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi "O'zbekiston Respublikasining yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi PF-4947-sonli Farmoni O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlar to'plami. 2017
3. Ismailov A. Kreativ fikrlashni baholash. Toshkent: "Ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazining matbaa bo'limi" 2021
4. Exsonova F.T. O'quvchilarda kreativ tafakkurni rivojlantirish yo'llari. Uzluksiz ta'lim-Toshkent, 2018.
5. Egamberdiyeva N., Xodjayev B. Pedagogikaning ayrim dolzarb muammolari: mohiyat, talqin va yechim T.- Fan va texnologiya 2013
6. <http://Lex.uz>
7. <https://moluch.ru/archive/449/98832/>
8. <https://uz.wikipedia.org/wiki/PIRLS>